

1917 Rus İhtilâli'nin ardından Kuba şehri büyük sıkıntılarla karşılaştı. Bakü'de Bolşevikler'ce oluşturulan hükümet, 1918 Nisanında Kuba'ya özel müfreze göndererek yeni hâkimiyeti orada zorla kabul ettirdi. Birkaç hafta sonra şehre akın yapan Lezgiler Bolşevikler'i kovdular. Bakü hükümetinin emri üzerine Taşnak partisinin çeteci grubunun başında bulunan Amazasp maiyetinde kalabalık silâhlı Ermeni birliği "ceza taburu" olarak Kuba'ya girdi. Birkaç gün içinde silâhlı Taşnak ve Bolşevikler şehirde büyük bir katliam yaptılar. Bu sırada 2000'e yakın kişi hayatını kaybetti. Kuba'ya bağlı 122 köy tamamıyla tahrip ve yağma edildi. Bu facia ile ilgili olağan üstü soruşturma komisyonu üyesi A. Novatski'nin hazırladığı bir rapor bugün de mevcuttur (*Azerbaycan Tarihi- Senedler ve Neşrler Üzre*, s. 182-187). Bakü'nün 27 Nisan 1920'de Onbirinci Kızıldoru tarafından işgalinden sonra Azerbaycan'da başlayan Sovyetleşme Kuba'da tepkilere yol açtı. Molla Hâfız Efendiyev önderliğinde vuku bulan, 5000'e yakın kişinin katıldığı silâhlı isyan hareketi güçlükle önlenebildi.

1811'de Rus Devleti için düzenlenen bir belgede Kuba şehri sakinlerinin 1069 kişiden ibaret olduğu yazılmaktadır. 1832 yılına ait bir rapor şehirde 3830 kişinin bulunduğunu, civarındaki yahudi kasabasında 2671 kişinin oturduğunu gösterir. I. Berezin, 1841'de şehrin esas kısmında oturanların sayısını 2000 kişi olarak kaydeder. Şehir sakinlerinin faal kısmının çoğu küçük zenaat dallarıyla uğraşıyordu. Şehirliilerin dağlık bölgede oturan kabilelerle ticaretinde lezgi çukası, yağ, tütün, çuval bezi ve hububat önemli yer tutuyordu. Kuba XVIII-XIX. yüzyıllarda bölgenin hububat, hayvancılık ve meyvecilik ticareti yapılan önemli bir merkezi haline gelmişti. XIX. yüzyılın ortalarında Kuba ve çevresi kök boyası istihali ve ihracatında çok önemli rol oynamaktaydı. Halıcılık şehir ve kaza ahalisinin esas meşguliyetlerindendi. Kuba'da 660 ev ve 160 dükkân olduğunu yazan Berezin bunların çoğunun ahşaptan inşa edildiğini kaydeder. Şehirdeki nisbeten üç büyük cami ahşaptan yapılmıştı. Muhtemelen bu sebeple Kuba'da bugüne ulaşan eski mimari eserler çok azdır. Bunların en önemlileri XIX. yüzyılda inşa edilmiş damı kümbet şeklinde olan hamam, cuma camii ve Azerbaycan tarihçisi Abbas Kulu Ağa Bakıhanov ailesine ait evdir.

Berezin, Kuba'da Dağıstan Türkçesi konuşulduğunu, fakat bunun Derbend leh-

çesinden farklı olduğunu yazar. 1896 nüfus sayımında Kuba kazasında oturan 175.000 kişiden % 36,7'si müslüman Tat, % 25,5'i Azerbaycan Türkü, % 24'ü Küre Lezgisi ve % 8'i diğer Lezgi halk ve kabilelerinden oluşuyordu. Ahalinin % 94'ü müslümandı, bunlardan % 76,5'i Sünnî, % 17,5'i Şii ailelerine mensuptu. 1928 yılına ait resmî bir yayından müslüman Tatlar'ın sayısının % 25'e indiği öğrenilmektedir (*Atlas of the Union of Soviet Socialist Republics*, s. 88).

Sovyet hâkimiyeti döneminde Kuba'da büyük çapta değişiklikler olmadı. Şehrin nüfusu 1959'da 15.900'e, 1970'te 19.000'e ve 1989'da 29.000'e ulaştı. Kuba'da 1936-1937'de yapılmış elektrik santrali, mobilya ve meyve konservesi fabrikaları, tıp, tarım ve pedagoji lisele-ri, tiyatro ve müze mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 299; Mirzâ Mehdî Han, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî* (nşr. S. A. Enver), Tahran 1341/1962, s. 9, 258, 263; S. G. Gmelin, *Reise durch Russland ... dritter Theil. Reise durch Nordliche Perssien, in den Jahren 1770, 1771 bis im April 1772*, St. Petersburg 1774, s. 35-37; Zeynelâbidîn-i Şîrvânî, *Bustân-ü's-seyâha*, Tahran 1315, s. 445; *Tezkiret-ü'l-mülûk* (nşr. Minorsky), Cambridge 1943, s. 112; I. Berezin, *Puteshestvie po Dagestanu i Zakavkazyu*, Kazan 1850, II, 72-73; Alkadari Hasan Efendi, *Âsâr-ı Dağıstan*, Bakü 1320, tür.yer.; *Atlas of the Union of Soviet Socialist Republics*, Moscow 1928, s. 88; Abdullayev Hasi, *İz istorii Severo-Vostochnogo Azerbayjana v 60-80 h godah XVIII v.*, Bakü 1958, tür.yer.; M. O. Kosven, *Etnografiya i istoriya Kavkaza. Issledovaniya i materialy*, Moskov 1961, s. 151, 153-154; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1590*, İstanbul 1962, s. 64; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 179, 304-306, 335, 361; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, tür.yer.; *Azerbaycan Tarihi-Senedler ve Neşrler Üzre*, Bakü 1990, s. 182-187; N. A. Sotavov, *Severnii Kavkaz v russko-iranskix i i russkoturetskix otnoşeniyax XVIII v.*, Moskov 1991, bk. İndex; Mirza Bala, "Kuba", *İA*, VI, 924-927; V. Minorsky, "Kubba", *IEP* (İng.), V, 296-297.

ALİYEV SALİH MUHAMMEDOĞLU

KUBÂ

(كُوبَا)

**Hicret sırasında
Hz. Peygamber'in misafir olduğu
ve ilk mescidi bina ettiği köy.**

Resûl-i Ekrem döneminde, Mekke yolu üzerinde Medine'ye 6 mil mesafede bulunan bir köy iken zamanla büyüyerek şehrin de genişlemesiyle onun bir mahallesi

haline gelmiştir; sonraki müelliflerin aralarındaki mesafeyi gittikçe azalan ölçülerde vermeleri bu yüzdendir. Seyyah İbn Cübeyr'in (ö. 614/1217) "büyük şehir" demesinden Kubâ'nın XIII. yüzyıla kadar çok geliştiği anlaşılmaktadır. Kuyuları ve hurma bahçeleriyle ünlü verimli bir vahada kurulmuş olan köy adını buradaki bir kuyudan almıştır (Yâkût, IV, 301). Hz. Peygamber'in "cennet pınarlarından bir pınar" diyerek övdüğü Gars (İbn Sa'd, I, 505) ve yüzüğünün düşürüldüğü Eris kuyuları (bk. BİRİRİS) buradadır. Köyde az sayıda yüksek evler de (ütum) vardı ve hicret sırasında Resûl-i Ekrem'in geliş üç katlı bir evin damına çıkan bir yahudi kızı tarafından görülüp müjdelendiği.

Hz. Peygamber hicret sırasında bir müddet Kubâ'da, Evs'in bir kolu olan Amr b. Avf oğullarından Külsûm b. Hidm'in evinde misafir kaldı; ashabıyla genişliğinden dolayı daha uygun gördüğü Sa'd b. Hayseme'nin evinde sohbet etti. Kaynaklarda Resûlullah'ın Kubâ'da kaç gün kaldığı hakkında farklı rakamlar verilir; bu süre İbn Hişâm'a göre dört gün (*es-Sîre*, II, 494), Buhârî'nin naklettiği bir rivayete göre ise on dört gündür ("Menâkıbü'l-enşâr", 46). Resûl-i Ekrem, Kubâ'da kaldığı günlerde inşaatında kendisinin de bizzat çalıştığı ilk mescidi yaptırdı. Daha önce Kubâ'ya gelen muhacirlerin burada veya buraya yakın Usbe'de bir mescid inşa ettikleri ve Sâlim Mevlâ Ebû Huzeife'nin kendilerine namaz kıldırıldığı da rivayet edilir (İbn Sa'd, III, 87; IV, 311). Kur'an'da "ilk günden beri temeli takvâ üzerine kurulu" diye sözü geçen mescid (et-Tevbe 9/108) çoğu rivayete göre Kubâ Mescidi'dir; âyetle Kubâlılar da maddî ve mânevî temizliklerinden dolayı övülür. Bir önceki âyetle (et-Tevbe 9/107) münafıkların zarar vermek, içlerindeki küfrü gizlemek ve inananların arasını açmak amacıyla kur-

Kubâ Mescidi

dukları bildirilen ve Hz. Peygamber tarafından yıktırılan Mescid-i Dirâr da burada idi.

Resûl-i Ekrem Medine'ye yerleştikten sonra da genellikle hafta sonlarında Kubâ'yı binekle veya yaya olarak ziyaret eder, mescidinde namaz kılıp verilmekte olan Kur'an derslerini denetledikten sonra aralarında düşmanlık olan kimseleri barıştırdı. Fitne olayları sırasında bahçe sahibi bazı Kubâlılar özellikle kışları Medine'de geçirip kendilerini güvenceye almışlardı; böyle zamanlarda köyde daha çok tarlalarda çalışan işçiler kalırdı.

Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren Kubâ birçok defa imar gördü. Son imarlar Sultan II. Mahmud ve Abdülmecid tarafından yapılmıştı. II. Mahmud mescidi, fakirler için yapılmış ribâtı ve Eris Kuyusu'nun yanındaki imam evini yeniledi. Abdülmecid döneminde de bozulan kısımlar onarıldı. Suudi hükûmeti ise mescidi çift minareli olarak yeni bir planla tekrar yaptırmış, yeni yollar açmış ve eski yolları genişletmiştir.

Kubâlılar veya burada bir müddet oturan kimseler "Kubâî" nisbesiyle anılır. Eflah b. Saîd, Abdurrahman b. Abbas el-Ensârî ve Muhammed b. Süleyman bunlardır. Ancak Kubâ adıyla bilinen ve biri Mekke-Basra yolu üzerinde, diğeri Fergana bölgesinde Şâs yakınlarında bulunan (Yâkût, IV, 302) iki yer daha vardır; nisbeleri karıştırmamak için bunlara dikkat etmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 46, "Şulh", 1; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 494; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 244-246, 505; III, 87; IV, 311; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevvere*, I, 40-50; Belâzûrî, *Fûtûh* (Fayda), s. 1-5; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 174-175; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 301-303; V, 124; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, II, 254-255; Firûzâbâdî, *el-Megânimü'l-mü'tabe fi me'âlimi tâbe* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1389/1969, s. 323-331; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-aḥbâri dâri'l-Muştafâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1374/1955, I, 174-181; Nûred-din el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 236-239; İbrâhîm Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I, 394-399; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2617-2618; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 189-192; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), I, 5-12; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 156-157, 258; II, 229, 301; III, 229.

HÜSEYİN ALGÜL

KUBÂ MESCİDİ

(bk. MESCİD-i KUBÂ).

KUBÂDÂBÂD SARAYI

Beyşehir gölü kıyısında bulunan Selçuklu sarayı.

I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmış olup planı bilinen yegâne Selçuklu saray külliyesidir. İbn Bibî, sultanın sarayın projelendirilmesiyle yakından ilgilendiğini, hatta bir kroki çizerek odaların yerini bizzat tesbit ettiğini yazar. 1226-1236 yılları arasında gerçekleştirilen inşaatı aynı zamanda mimar ve nakkaş olan Emîr Sâdeddin Köpek'in yürüttüğü ve bu arada külliye içerisinde kendisi için de küçük bir saray yaptırdığı bilinmektedir.

Karşısındaki küçük adada yer alan Kız Kalesi ile birlikte sekiz dönümden geniş bir alana yayılmış bulunan (5200 m²'si kıyıda, 3000 m²'si adada) ve önceleri Bizanslılar'dan kaldığı sanılan harabelerin kaynaklarda sözü edilen Kubâdâbâd Sarayı olduğunu ilk defa yazılı belgeler üzerindeki çalışmalarıyla Konya Müzesi Müdürü M. Zeki Oral tesbit etmiş ve arkasından yaptığı sınırlı kazılarla da bunu doğrulayan bulgulara ulaşmıştır. 1965 ve 1966 yıllarında Katharina Otto-Dorn (bir ara Mehmet Önder de katılmıştır) ve 1980'den itibaren Rüçhan Arık'ın yönettiği kazılarla da sarayın ana birimleri ortaya çıkarılmıştır.

Yapılan kazılar sonucunda saray kompleksinin, alçak bir surla çevrili geniş bir alanda kısmen ayakta duran duvarları ve tonozlarıyla diğerlerinden ayrılan büyük ve küçük iki asıl sarayla göl kıyısında yer alan iki bölümlü bir kayıkhaneye ve cami, hamam, fırın, mutfak, depo, asker barınakları gibi çeşitli binalarla büyük bir av parkından oluştuğu kanaatine varılmıştır. 50 × 35 m. boyutlarındaki büyük sarayın önünde, göl yönüne doğru dörtgen ayaklarla desteklenen bir duvarın koru-

duğu 50 × 55 m. boyutlarında bir teras, güney yönünde batı duvarının ortasında taçkapının bulunduğu tahmin edilen taş döşeli bir avlu yer almaktadır. Bu avludan, üç bölümlü bir dehlizle asimetrik yerleştirilmiş değişik büyüklüklerde odaların çevirdiği sarayın ortasındaki ana avluya girilir. Burada duvarlar moloz taşlarla örülmüş ve yer yer muntazam yontulmuş taş bloklarla ve ahşap kalaslarla sağlamlaştırılmıştır. Orta salonda doğu-batı yönünde, arkadaki göl tarafına uzanan salon kısmını öndeki daha büyük bölümden ayıran 35 cm. yüksekliğinde bir set vardır ve bu setin taht salonunu teşkil eden eyvanın tabanı olduğu anlaşılmaktadır. İbn Bibî'ye göre taht salonu kabul salonuna açılmaktaydı ve aralarında, törenler sırasında sultanı topluluktan ayırmak üzere icabında çekilebilen bir perde bulunuyordu. Tabandaki döşeme tuğlaları 22 × 22 cm. boyutundadır; kabul salonunda ise döşeme olarak çeşitli büyüklükte taş levhalar kullanılmıştır. Taht salonunun bitişiğinde yine tuğla döşeli ve yüksek setli bir salon daha bulunmakta ve güney duvarı ile kısmen batı duvarında orijinal durumlarını koruyan çini sıraları dikkat çekmektedir.

Çevre köylerde bina ve bahçe duvarlarıyla mezarlıklarda bulunan, harabelerden götürülmüş çoğu mermer yapı taşları ve kazılarda ortaya çıkarılan kısımlar külliye birimlerinin zemin katları kalın, masif ve dışa karşı kapalı kâgir yapılar olduklarını göstermektedir. Büyük sarayda rastlanan üstü yassı tuğlalarla örtülü kanal kalıntıları binalarda kanalizasyon sistemi kullanıldığının somut işaretleridir. Kazı sonuçlarına göre yapılan tahminler esas ikamete ayrılan üst katlarda köşklü, cumbalı divanhaneler ve oturma odaları planlandığı, bu mekânlarda dışa, özellikle göle bakan pencerelerin bulun-

Kubâdâbâd Sarayı'nın kalıntıları